

Bulut Motifinin Tipolojik İncelemesi ve Türk Çini Sanatındaki Yeri

Typological Analysis of the Cloud Motif and Its Place in Turkish Tile Art

Büşra Elmacı¹ Aslıhan Turan²

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received Date

07.05.2026

Kabul Tarihi / Accepted Date

10.09.2026

Revizyon Tarihi / Revised Date

21.09.2026

Yayın Tarihi / Publication Date

30/09/2026

Elmacı, B. ve Turan, A. (2026). Bulut motifinin tipolojik incelemesi ve Türk çini sanatındaki yeri. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 7(3), 1-17.

<https://doi.org/10.52835/19maysbd.1946355>

¹ Sorumlu Yazar, Sinop Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Bileşik Sanatlar, Sinop, TÜRKİYE. E-posta: bsr.elmaci0627@gmail.com
ORCID: 0009-0008-8398-5648

²Dr. Öğr. Üyesi, Sinop Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Sinop, TÜRKİYE.

E-posta: aturan@sinop.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2060-2175

Öz

Türk çini sanatı, tarihsel süreç içerisinde farklı kültürlerle girdiği etkileşimler sonucunda, teknik ve süsleme açısından çeşitli değişimler göstererek; özgün bir estetik yapı oluşturmuştur. Bu estetik yapının şekillenmesinde rol alan en temel unsurlardan biri de bulut motifidir. Bu motif, Uzak Doğu'dan Orta Asya'ya, Türkistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada Türk süsleme sanatlarında estetik bir unsur olarak tercih edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, bulut motifinin Türk Çini sanatındaki yerini, tarihsel süreç içerisinde kompozisyon, renk ve teknik açıdan ele almak ve motifin İlhanlı döneminden Osmanlı dönemi sonuna kadar geçirdiği süreçteki biçimsel değişimini tipolojik bir analizle incelemektir. Bu çalışmada, motifin 15. yüzyıl Timurlu dönemine ait minyatür eserlerden Osmanlı sanatında özellikle 16. yüzyılda gelişen "Saz Yolu" üslubuna kadar uzanan ve gelişim gösteren süreçteki klasik formlar ele alınmıştır. Yapılan tipolojik incelemede motifler; çizim teknikleri esas alınarak tezyini, yaprak, hurde, dendanlı ve kurdele bulut; kompozisyon içerisindeki işlevlerine göre ise yığma ve dolantı bulut şeklinde düzenli bir sınıflandırma yapılmıştır. Çalışmada seçili müze ve koleksiyon bünyesindeki eserler üzerinden analizlerde; evani grubu (tabak, kâse, kandil, vb.) ile pano çini eserlerde görülen bulut motiflerinin kompozisyondaki yapısal rolü, kullanım alanı, doluluk-boşluk dengesi, renk kullanımı ve tasarım çeşitliliği bakımından değerlendirilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda bulut motifinin yalnızca bir dolgu ögesi olmasının yanı sıra; tasarımın ahengini oluşturan, zeminde hareket ve süreklilik sağlayan bir kompozisyon ögesi olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma, Türk çini sanatında bulut motifinin yapısal özelliklerini tipolojik bir yaklaşımla analiz etmek ve geleneksel Türk süsleme sanatının form çeşitliliğinin daha iyi anlaşılmasını ve buna dair bütüncül bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Çini sanatı, Bulut motifi, Kompozisyonda kullanım, Tipolojik analiz, Osmanlı süsleme sanatı

Abstract

Turkish tile art, as a result of interactions with different cultures throughout its history, has undergone various changes in terms of technique and ornamentation, creating a unique aesthetic structure. One of the most fundamental elements in shaping this aesthetic structure is the cloud motif. This motif has been preferred as an aesthetic element in Turkish decorative arts across a vast geographical area extending from the Far East to Central Asia, from Turkestan to Anatolia. The aim of this study is to examine the place of the cloud motif in Turkish tile art in terms of composition, color, and technique throughout its historical process, and to analyze its formal changes from the Ilkhanid period to the end of the Ottoman period through a typological analysis. In this study, the classical forms of the motif are considered, ranging from miniature works of the 15th-century Timurid period to the "Saz Yolu" style that developed in Ottoman art, especially in the 16th century. In the typological analysis, the motifs are classified according to their drawing techniques as decorative, leaf, miniature, dentil, and ribbon clouds; and according to their function within the composition as stacked and intertwined clouds. This study analyzes selected works from museums and collections, evaluating the structural role, usage, balance of fullness and emptiness, color usage, and design variety of cloud motifs found in both earthenware (plates, bowls, lamps, etc.) and panel tile works. The analysis reveals that the cloud motif is not merely a filler element but also a compositional element that contributes to the harmony of the design, providing movement and continuity to the background. This study aims to analyze the structural characteristics of the cloud motif in the art of Turkish tile-making using a typological approach, and to offer a holistic perspective that fosters a better understanding of the diversity of forms in traditional Turkish decorative art.

Keywords: Turkish tile art, Cloud motif, Use in Composition, Typological analysis, Ottoman decorative art

Giriş

Çini sanatı, yüzyıllar boyunca farklı dönemlerin kültürel ve sanatsal anlayışını yansıtarak gelişmiş ve zengin bir motif çeşitliliği oluşturmuştur (Keskiner, 1991, s. 2). Bu sanat dalında kullanılan motiflerin, yalnızca süsleme unsuru olarak kullanılmadığı; aynı zamanda döneminin toplumsal, dini ve estetik değerlerini simgeleyen kültürel bir öge olarak da ele alındığı söylenebilir. Söz konusu motiflerin zaman içerisindeki biçimsel değişimi ve anlamsal gelişimi, çini sanatının sadece görsel değil, aynı zamanda sembolik bir derinliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim bu sembolik derinliğin en belirgin yansımalarından biri, Türk sanatının kompozisyonu tamamlayan motiflerinden birisi de bulut motifidir.

Türk sanatının her alanında kullanılan ve önemli bir yere sahip olan bulut motifi, hem mitolojik (ejderha), hem de doğacı (yağmur bulutları) olmak üzere iki temel kaynaktan beslenerek gelişim göstermiştir (Doğanay, 1999, s. 226). Kökeni Uzak Doğu'ya dayanan bu figür, İslam estetik anlayışıyla harmanlanarak Anadolu coğrafyasına kadar gelmeyi başarmıştır. Bu süreçte Selçuklulardan Osmanlılara, İlhanlılardan Karakoyunlulara kadar geniş bir tarihsel yelpazede; sadece mimari ve çini sanatında değil, aynı zamanda tezhip, minyatür, cilt, ahşap işçiliği, tekstil gibi Türk süsleme sanatlarında dekoratif ve simgesel bir unsur olarak yaygın bir kullanım alanı bulmuştur (Doğanay, 2002, s. 181). Farklı sanat dallarındaki yaygın kullanımı, motifin zamanla Osmanlı saray üslubunun bezeme unsurlarından biri olarak benimsenmesine zemin hazırlamıştır.

Türk sanatında, özellikle Fatih Sultan Mehmet döneminden itibaren görülmeye başlanan bulut motifi (Doğanay, 2002, s. 181), Osmanlı yazma eserlerinde ilk defa II. Bayezid döneminde, Şeyh Hamdullah hattıyla 1494 yılında yazılan Kur'an-ı Kerim'de görülmektedir (Mahir, 1990, s. 8). Motifin çini sanatındaki en karakteristik örneklerine ise 15. yüzyıl sonu ile 16. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen Baba Nakkaş üslubundaki mavi-beyaz eserlerde rastlanmaktadır. Bu dönemde Çin menşeli formlar, Osmanlı sanat üslubuna uyarlanarak özgün bir yapıya kavuşturulmuştur (Ölçer, 2018, ss. 271-279). Bulut motifi, asıl yaygınlığını ve gelişimini ise 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı nakkaşhânelerinde sürdürerek klasik formuna ulaşmıştır.

Motifin Osmanlı döneminde bu klasikleşme sürecini daha iyi anlayabilmek için, İslam sanatının diğer önemli merkezlerindeki öncül uygulamalarına bakmak gerekmektedir. Literatürde bulut motifinin, 15. yüzyıl Timurlu dönemine ait Herat ve Şiraz mekteplerindeki minyatür eserlerde geniş bir kullanım alanına sahip olduğu bilinmektedir (Doğanay, 2009, s. 87). Bu dönem tasvirlerinde motif, başlangıçta natüralist bir doğa elemanı olarak kurgulanmış; ancak zamanla bu figürün doğa tasviri olmaktan çıkıp soyutlanmasıyla Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Osmanlı sanat geleneklerinde merkezi bir "tezyîni" unsura dönüşmesi gerçekleşmiştir (Geçtan, 2019, s. 94).

Bulut motifinin çini yüzeylerine uygulanması, durağan formdaki yüzeylere hareket kazandırmıştır. Bu motifin çeşitli formlarda stilize edilmesiyle, onu kompozisyon alanında yalnızca bir dolgu ögesi olmanın ötesine taşıyarak; yapısal özellikleri bakımından "tipolojik" bir inceleme nesnesi haline getirmiştir. Bu bağlamda bulut motifi, Türk çini sanatında hem dönem üsluplarını yansıtan hem de form çeşitliliğini ortaya koyan önemli bir tasarım ögesi olarak sanatsal açıdan ele alınmalıdır.

Bu çalışmada, bulut motifinin tipolojik incelemesi yapılarak, müze ve koleksiyon bünyesindeki eserler üzerinden analizlerde; evani grubu (tabak, kâse, kandil, vb.) ile pano çini eserlerden

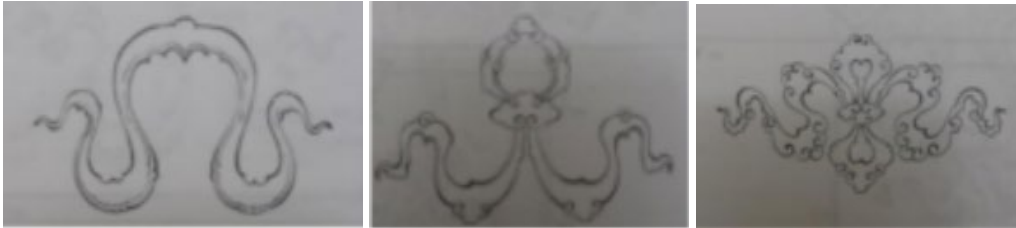
örnekler sunulmuştur. Aynı zamanda tarihsel süreç içerisinde değişim gösteren bu motifin cilt, tezhip vb. Türk sanatlarından örneklerine de yer verilmiştir. Araştırmanın temel amacı; bulut motifinin kökenini ve karakteristik şekil özelliklerini tespit ederek literatürdeki boşluğu doldurmak, böylece bu mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktır.

1. Türk Çini Sanatında Bulut Motifi ve Tarihçesi

Tezyini sanatına ilham kaynağı olan doğadaki varlıklar; “bitkiler, çeşitli hayvan grupları, bulutlar”, üsluplaştırılarak çizilmişlerdir (Üstün, 1990, s. 27). Bulutlar, gökyüzünde çeşitli biçimlerde gördüğümüz su buharı birikintilerinin üsluplaştırılmasıyla elde edilmiş motiflerdir (Ersoy, 1988, s. 20). Bulut motifi, kökeni ve anlamları açısından zengin bir geçmişe sahiptir. Farklı kültürlerde farklı biçimlerde ortaya çıktığı ve değişik anlamlar yüklendiği için çeşitli adlarda kullanılmıştır. Bu motif, kaynaklarda Çin bulutu (Keskiner, 2002, s. 4) ve çi Moğol düğümü (Doğanay, 2009, s. 416) adlarıyla ifade edildiği için Çin kaynaklı olduğu düşünülmektedir (Keskiner, 1989, s. 112). Türk ve Çin mitolojilerinde yağmur getirdiğine inanılan bulutun ejderha figürü biçiminde stilize edilmesi ise motifin “çi” adıyla anılmasının nedeni olarak değerlendirilmektedir (Özcan, 1990, s. 8).

Bulut motifi, Ebr-i Mârî (Görsel 1) ve İslâmî-i Mârî-i Ebrî (Görsel 2) gibi isimlerle karşımıza çıkmaktadır (Tâkestânî, 2010, s. 55; Mâçiyânî, 2011, s. 150). Bunlar Farsça kökenli olan ve Osmanlı sanat terminolojisinde kullanılan terimlerdir ve şekil olarak buluta benzediği için “Ebr” denmiş, yılanın kıvrımlarını andıran yapısı sebebiyle de “İslâmî-i Mârî” ve bu kıvrımlar bulut spiralleriyle birleştiğinde “İslâmî-i Mârî-i Ebrî” (Görsel 3) gibi adlarla tanımlanmıştır (Develioğlu, 2003, s. 199). Bu bağlamda motif hem sembolik hem biçimsel hem de kültürel olarak çok katmanlı bir geçmişe sahiptir. Bulut ismine Osmanlı kaynaklarında 15. yüzyılın sonlarında rastlanmaktadır.

Görsel 1. İslâmî-i Mârî Görsel 2. İslâmî-i Mârî-i Ebrî Görsel 3. İslâmî-i Mârî-i Ebrî

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 122

Çin sanatında özellikle inanca dayalı olarak ortaya çıkıp gelişen bulut; 15. yüzyıl Herat ve Şîraz mektebinde sıkça kullanılan bir bezeme unsurudur (Doğanay, 2003, ss. 180-181) Orta Asya’da ejderhanın ağzından çıkan öfkenin sembolü olarak kullanılmış, fakat 15. yüzyılda bu motif Türk tezyin sanatında tabiatı temsil etmiştir (İmer, 1996, s. 31).

Bulut motifi, Simurg ve ejderhanın boğuşmaları sırasında hırs ve öfke hali olarak, burunlarından çıkan duman ve ateşin ifadesi veya tabiattaki bulutun üsluplaştırılmasından ortaya çıkmıştır (Üçer, 1994, s. 28). Özünde tek bir kapalı spiralden (salyangoz formu) oluştuğu kabul edilen motif, gökteki bulutu tasvir etmek amacıyla çizildiğinde genel olarak sadece dendanlı (diş benzeri çıkıntılı) yığınlardan meydana gelmektedir. Ancak efsanevî varlıkların stilize edilmesiyle meydana geldiğinde, bu motif dendan ilaveleriyle çeşitlenmekte; farklı şekil ve yoğunluklarla tekrarlanarak uç kısımlara doğru incelmekte ve S şeklindeki dalgalarla son bulmaktadır (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2014, s. 113). S şekilli bulut motifinin çizim şekli yılan ya

da ejderhanın gövde hareketleriyle benzerlik göstermektedir (Doğanay, 1999, s. 225). Bu benzerlik nedeniyle S şekli bulutun ejderhadan esinlenerek ortaya çıktığı düşünülmektedir.

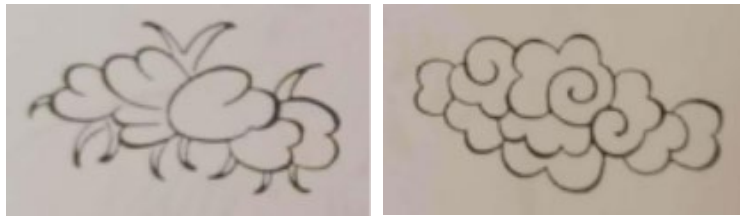
Celal Esad Arseven tarafından nebâtî tezyînâtın bir türü olarak değerlendirilip muhayyel ve gayr-ı hakikî nebâtât şeklinde sınıflandırılan bu motifin, genel anlamda üç farklı tasnifi bulunmaktadır (Arseven, 1927, ss. 9-13). Bunlar remzî (sembolik) motifler, doğadan stilize edilen motifler ve nebâtî (bitkisel) motiflerdir (Arseven, 1950, s. 239). Minyatürlerde gökyüzündeki bulutları temsilen kullanıldığında doğadan stilize edilen motifler grubuna dahil edilirken; remzi (sembolik) motifler ile nebati (bitkisel) motifler sınıfında değerlendirildiği görülmektedir (Akar ve Keskiner, 1978, s. 20). Kendi içerisinde zengin bir çeşitliliğe sahip olan bulut motifi ejderhadan aktarılan sembolik anlamlarının zamanla değişerek ejderhadan bağımsız olarak yeni bir anlam kazanmıştır. Tezyini bir unsura dönüşen motifin bulut ve ejderha olmak üzere iki farklı motiften doğması göz önüne alındığında gökteki bulutu temsilen kullanılan yığma bulutun doğadan stilize motifler sınıfında yer alması, ejderhadan stilize edilen dolantı bulutun ise sembolik veya mitolojik hayvan kaynaklı motifler arasında yer alması uygun görülmüştür (Boydak, 2017, s. 283).

1.2. Bulut Motifi Çeşitleri

Türk süsleme sanatlarında sıkça karşılaşılan bulut motifi, zaman içerisinde çizim teknikleri, kompozisyon içerisindeki kullanımı ve yerleşimi bakımından önemli değişikliklere uğramıştır. Bu gelişim süreci içerisinde, motifin biçimsel çeşitliliği artmış ve farklı adlandırmalara tabi tutulmuştur. Bulut motifi, çizim özelliklerine göre temel olarak iki ana grupta sınıflandırılmaktadır. Bunlar; yığma bulut ve dolantı buluttur (Alparslan, 2015, s. 666).

Yığma (küme) bulut (Görsel 4) kompozisyonda desen açısından başlangıç noktasını veya çıkış merkezini oluşturacak şekilde daha yoğun çizildiği için bu desene “nokta bulut da” denmektedir (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2014, ss. 112-113). Gökyüzündeki bulutun üsluplaştırılmasıyla oluşturulmuş ve tasvirlerde çoğunlukla gökyüzünü temsil etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu motif deseni tamamlamak veya desenin çıkış noktasını belirlemek gibi işlevsel amaçlarla kompozisyona dahil edilmektedir (Arseven, 1950, s. 300).

Görsel 4. Yığma (Küme) Bulut

Kaynak: Balkanal, 2021, s. 4652

Dolantı (çizgi) bulut olarak adlandırılan motifin, kanaviçesi itibariyle ejderha ile simurgun burunlarından ortaya çıkan hırs ve öfke halinin bir sembolü olarak meydana geldiği düşünülmektedir (Görsel 5). Dolantı ismiyle tanımlanan motif, çini ve tezhip sanatlarında kompozisyona dahil ediliş biçimi, yeri ve işlevine göre çeşitli alt gruplara ayrılmaktadır (Birol ve Derman, 1995, s. 153). Çizim özelliklerine bağlı olarak tezyini (işlemeli) bulut, yaprak bulut ve hurde bulut gibi isimler alırken, kompozisyondaki fonksiyonuna göre serbest (dağmık) bulut, ayırma bulut, ortabağ ve tepelik gibi terimlerle tanımlanmaktadır (Doğanay, 1994, ss. 59-60).

Görsel 5. Dolantı (Çizgi) Bulut

Kaynak: Balkanal, 2021, s. 4652

1.2.1. Çizim Özelliklerine Göre Dolantı Bulut

Tezyînî (İşlemeli) bulut, tezyînî rûmî motifinde olduğu gibi büyük boyutlarda çizilmekte olup, içi genellikle küçük hatâyî grubu motiflerle süslenmektedir (Yavuz, 2008, s. 35). İşlemeli bulutun ilk örneği Osmanlı Dönemi başlık tezhibinde görülmektedir (Görsel 6).

Görsel 6. Mushaf-ı Şerif, Başlık Tezhibi ve Detayı, Tezyînî (İşlemeli) Bulut, Osmanlı Dönemi, 15. Yüzyıl, Türk Vakıf Hat Sanatları Müzesi

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 128

Tezyinatın helezon bitişlerinde yer alan ve yaprak benzeri özellikler gösteren, detaylar ise bulut yaprak (Görsel 7) şeklinde tanımlanabilecek niteliklere sahiptir. Yaprak bulut (Görsel 8) kenarları testere dişi şeklinde, uzun ve damarlı yaprak formunda tasvir edilmektedir (Atasoy, 2016, s. 196). Nebati bir motif olan yaprağın bulut formuna dönüştürülmesi ya da tam tersi bulut motifinin yaprak biçimine dönüşmesi bitkisel formların bulut motifiyle yeniden yorumlanabileceğini ortaya koymaktadır.

Görsel 7. Kanûnî Sultan Süleyman Tuğrası ve Detayı, Bulut Yaprak

Kaynak: The Metropolitan Museum of Art (t.y.).

Görsel 8. Muhibbî Dîvânı ve Detayı, Yaprak Bulut

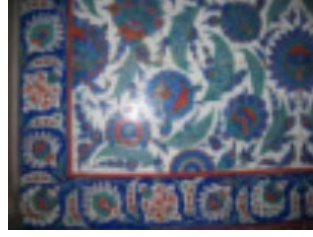

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 129

Hurde bulut, iri nebati motiflerin iç kısımlarında işleme unsuru olarak kullanılan küçük boyutlu bulut motifidir (Görsel 9, 10). Bu çeşitlerin dışında kalan bazı örnekler ise, serbest dolantı bulut

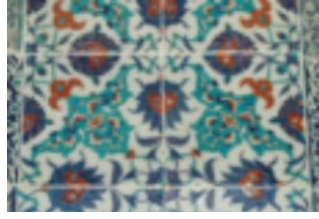
örneği, simetrik dolantı bulut örneği, dolantı ve dendanlı bulut motifleri bulunmaktadır (Doğanay, 1994, ss. 59-60).

Görsel 9. Çini Duvar Panosu, Hurde Bulut, 15. Yüzyıl, Sokullu Mehmed Paşa Camii

Kaynak: Getty Images (t.y.).

Görsel 10. Sünnet Odası İç Mekân Ulama Çini Pano, Hurde Bulut, Topkapı Sarayı

Kaynak: Geçtan, 2019, ss. 134-135

Söz konusu motifler biçimsel açıdan dendan unsurlarından oluşan dolantı bulutları temsil etmekte ve bu nedenle dendanlı bulut olarak adlandırılabilir (Geçtan, 2019, s. 15). Bu örnekler bulut motifinin yalnızca yapısal değil, aynı zamanda üslup çeşitliliği bakımından da zenginleşerek farklı dönem ve coğrafyalarda sanatçılar tarafından nasıl yeniden yorumlandığını göstermektedir (Görsel 11-12).

Görsel 11. Çini Levha Pervazı, Dendanlı Bulut, Yavuz Sultan Selim Türbesi Revakı

Kaynak: Geçtan, 2019, ss. 135-137

Görsel 12. Duvar Çinisi, Dendanlı Bulut, Çinili Köşk

Kaynak: Geçtan, 2019, ss. 135-137

Bazı nüshaların tezyini sayfalarında kurdele biçiminde tasarlanmış bulut motiflerine rastlanmaktadır (Görsel 13, 14). Söz konusu motifler, kompozisyon içerisinde serbest biçimde yer almakta olup; bazı örneklerde melek figürlerinin belindeki kuşaklara bağlandıkları görülmektedir (Kahraman, 2024, ss. 23-24). Kurdele bulut tipolojisinin temelini oluşturan bu kıvrımların, ele alınan örneklerde sadeleştirilerek kurdele biçiminde tasvir edilmesi, bu türün kıvrım bulut ya da kurdele bulut olarak adlandırılmasına neden olmuştur (Geçtan, 2019, ss. 15-16).

Görsel 13. İskender Sultan'ın Horoskopu (Kitab-ı Velâdet-i İskender), Timurlu Devri, 1411, Şiraz

Kaynak: Gücek (2024).

Görsel 14. Hamse-i Hâcû-yi Kirmânî, Timurlu Şiraz Üslûbu, 1438

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 201

1.2.2. Kompozisyonadaki Yeri ve İşlevine Göre Dolantı Bulut

“Serbest bulut” terimi, kompozisyon içerisinde serbest biçimli ve küçük boyutlu bulut motiflerini tanımlamak amacıyla kullanılmakta olup, literatürde “dağınık bulut” olarak da adlandırılmaktadır (Birol ve Derman, 2011, s. 153). Ayırma bulut, kompozisyon alanını simetrik biçimde bölmek amacıyla kullanılmıştır. Bu motif çoğunlukla ortabağ ve tepelik gibi tanımlayıcı motiflerle birlikte tasarlanmıştır. Ortabağ ve tepelik motifleri gerdanlık ya da çember olarak da adlandırılan motif genellikle ayırma bulutlarının birleşim noktalarında ve çoğunlukla simetrik olarak kullanılmaktadır. (Özkeçeci ve Özkeçeci, 2014, ss. 112-113).

Bulut motifine kullanım alanı ve biçimi yönünden bakarsak klasik Türk tezyînâtında motif ve desenler, bazı küçük farklılıklar dışında, tüm sanat alanlarında ortak prensiplere bağlı kalınarak tasarlanmış ve uygulanmıştır. Bu bağlamda bulut motifi de mimariden duvar kâşilerine, halı ve kumaşlardan mutfak eşyalarına, savaş aletlerinden kuyumculuk ve kitap sanatlarına kadar Türk sanatının hemen her alanında kullanılmıştır (Doğanay, 2012, ss. 79-83). Her malzeme ve teknik yapıya uygun biçimlerde tasarlanarak o sanat dalına özgü estetik anlayışla bütünleşmiştir.

Bulut motifi tek başına veya ulama yoluyla müstakil desenler oluşturulabileceği gibi hatayı üslubundaki motiflerle bir araya gelerek birlikte kompozisyonlar oluşturabilirler (Özcan, 2002, s. 302). Hem gökyüzündeki bulutlardan hem de ejderha figüründen esinlenerek gelişen bulut motifi klasik Türk tezyinatında çoğunlukla yığma ve dolantı bulut formunda kullanılmıştır (Çoruh ve Atalan, 2022, s. 130).

1.3. Bulut Motifinin Tipolojik İncelemesi

Tipolojik inceleme, motiflerin biçimsel, kökenlerine ve zaman içerisindeki yapısal değişimlerine dayalı olarak yapılan sınıflandırma yöntemidir (Gilboa et al., 2024, s. 681). Bu doğrultuda bulut motifinin tipolojik incelemesi yapılacaktır.

Konu başlıkları çerçevesinde ele alınan örnekler, bulut motifinin zaman içerisinde tipolojik olarak çeşitlendiğini açıkça ortaya koymaktadır. İslâm sanatının tezyînî prensipleri

doğrultusunda tekâmül eden bu motifin, zamanla değişen estetik ve işlevsel ihtiyaçlara bağlı olarak çeşitli adlandırmalara tâbi tutulduğu görülmektedir.

Çin sanatında “Yùnlóng” (bulut ejderha) adıyla bilinen bu figür, Yakın Doğu ve Anadolu sanatında ise “ejderha bulut” biçiminde karşımıza çıkmaktadır. Kalem-i Siyahi de işlenmiş olan bulut motifî, bulut kanatlı ejderha olarak eserlerde isimlendirilir (Görsel 15). Bu eserlerin elde edilen en eski örneklerine İlhanlılar Döneminde rastlanmıştır (Geçtan, 2019, s. 97). Bu eserlerde işlenen ejderhanın kıvrımlı vücudunun bulut formundan türediğine kaynak oluşturan en erken tarihli örneklerini ortaya koymaktadır.

Görsel 15. Kalem-i Siyâhî Ejderha Bulut, Akkoyunlu Türkmen Dönemi, İran/Orta Asya

Kaynak: Museum of Fine Arts Boston (t.y.).

Yaprak bulut motifi olarak 16. yüzyılda ortaya çıkan motif, kenarları testere ağızlı, uzun ve damarlı yapraklar halinde çizilmektedir (Görsel 16, 17). Muhibbi Dîvânı’nda rastlanılan bu motif Kara Memi’nin yaratıcı hayal gücünün bir yansıması olarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur (Atasoy, 2016, s. 196). Desende, hatâyî üslûbu motiflerin yaprakları yığma bulut, sîmurg kuyruğu ve ejderha kanadı biçiminde tasarlandığı tezyînî örnekler, ayrı bir grup oluşturmaktadır (Geçtan, 2019, s. 14). Mitolojik hayvan kökenli bulut kanatları ve kuyrukların, dalların uçlarında uzun ve kıvrımlı yapraklar olarak kullanıldığı eserlerde görülmektedir.

Görsel 16. Yaprak Bulut

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 314

Görsel 17. Kanuni Sultan Süleyman’ın Tuğrası Detayı, Yaprak Bulut, 1560

Kaynak: The Metropolitan Museum of Art (t.y.).

Hurde bulut, iri hatayi ve rumi üslubu motiflerin iç tezyinatında kullanılan küçük bulutlara denilmektedir (Görsel 18). Genellikle serbest dolantı bulut formunda tasarlandığı gözlemlenmiş ve Osmanlı döneminde 16. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı ortaya konulmuştur (Geçtan, 2019, s. 98).

Görsel 18. Sokollu Mehmet Paşa Camii Çini Pano Detayı, Hurde Bulut, 1571-1572

Kaynak: Alamy (t.y.).

15. Yüzyıl sonlarından itibaren tezyinatta görülmeye başlayan bir diğer bulut motif grubu, kıvrımları birbirine paralel eğrilerle detaylandırılmış olan münhanili veya kıvrımlı bulut olarak adlandırılan motiflerdir (Görsel 19). Kıvrımları dendanla tasarlanan bulut çeşidi (Görsel 20) sade bir kullanımla kompozisyonda yerini alır (Geçtan, 2019, s. 99).

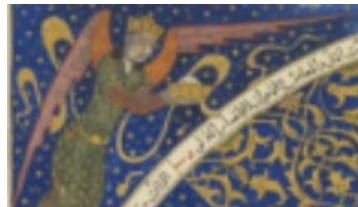
Görsel 19. Münhanîli (Kıvrımlı) Bulut

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 316

Görsel 20. Dendanlı Bulut

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 316

Kurdele (kıvrım) bulut çeşidi daha çok Timurlu Dönemi eserlerinde karşımıza çıkmaktadır (Görsel 21). Genellikle melek tasvirlerinde tamamlayıcı unsur olarak kullanılan bu motifin manevi sahnelerde yer alması sembolik anlamlar taşıdığına işaret etmektedir (Geçtan, 2019, s. 15).

Görsel 21. Kurdele (Kıvrım) Bulut

Kaynak: Gücek (2024).

Bulut madalyon bulut formu kullanılarak oluşturulduğu düşünülen bir motiftir (Görsel 22). Bulut dendanları ve kıvrımları kesintisiz bir biçimde dairesel olarak tasarlanmıştır (Geçtan, 2019, s. 100). Birbirinin devamı ve benzeri olarak görülen bu örneklerde desenin ana yapısını oluşturan kapalı formun varlığı bulut motifinin her tür tasarıma uyarlanabilir olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Görsel 22. Bulut Madalyon

Kaynak: Geçtan, 2019, s. 317

Tüm bu çeşitlilik gösteriyor ki; bulut motifi, Çin kökenli 'yün' formundan ortaya çıkıp Osmanlı tezyinatının en sade üsluplarına kadar uzanan süreçte, sadece doğayı taklit eden bir figür değildir. Aynı zamanda bu figür, ejderha kanadından yaprak kıvrımına kadar her türlü kompozisyon formuna uyum sağlayabilen dinamik bir tasarım unsuru haline gelmiştir.

1.4. Bulut Motifinin Türk Çini Sanatındaki Yeri

Bu bölümde, Türk çini sanatının gelişim sürecinde önemli bir yeri olan evani (kap-kacak) grubu eserler ve duvar çinileri üzerindeki bulut motifleri tipolojik açıdan incelenmektedir. Bu bölümde, söz konusu eserler üzerindeki bulut motifleri; kompozisyon içerisindeki yapısal düzeni, kullanım şekli, tasarım çeşitliliği ekseninde müze ve koleksiyonlarında bulunan eserler üzerinden incelenecektir.

1.4.1. Evani Grubu

Bu genel çerçevede, evani grubu eserler, klasik dönemin form ve renk anlayışı açısından incelendiğinde, bulut formunun yüzey üzerindeki konumlandırılması ve diğer tezyinî unsurlarla kurduğu düzen bu grupta açıkça görülmektedir (Görsel 23). Müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan eserler tespit edildiğinde, İznik çini sanatının üslubunu yansıtan "Mavi-Beyaz" üslubunda boyama örneklerde yoğun olarak kullanılmıştır.

Sır altı tekniğinde üretilen bu tabağın merkezi ve bordür kısmı "Mavi-Beyaz" üslubunda zemin boyaması yapılarak; kompozisyon $\frac{1}{2}$ simetrik bir şekilde tasarlanmıştır. Kompozisyonun merkezinde dolantı bulut motifi hâkim olup; orantılı bir şekilde yerleştirilmiştir. Zeminde görülen bulut kıvrımları ve arasında kalan boşluklar, ayırma rumî ve hatayî grubu motifleri yerleştirilerek kompozisyon tamamlanmıştır. Bordür kısmında ise art arda sıralanmış bulut motiflerinin arasında hatayî grubu desenleri yer almaktadır. Bu kompozisyonda yapraklar birbirine düğümlenen bulutların orta bağ vazifesini görerek tasarımda devamlılığı sağlamıştır. Bu kompozisyon anlayışıyla tasarlanan ürün, simetri, ritim ve stilizasyon ilkeleriyle geleneksel bezeme anlayışının sistemli yapısını ortaya koymaktadır.

Görsel 23. Çini Tabak, 1500-1510

Kaynak: Özçelik, 2020, s. 184

Tabağın merkez ve bordür bölümü "Mavi-Beyaz" renk üslubunda zemin boyaması yapılmıştır (Görsel 24). Merkezde Selçuklu geçmelerini andıran geometrik ters simetrik ulama paftalar içerisine yine ters simetrik hatayî grubu motifleri yerleştirilmesiyle oluşturulmuş bir kompozisyon bulunmaktadır. Merkez dairesinin etrafı yapraklarla bezenmiştir. Bordür kısmında ise $\frac{1}{2}$ simetrik, ulama hatayî grubu (yaprak, penç), dolantı bulut ve rumî motifleri ile bir tasarım uygulanmış olup; kompozisyonu tamamlamak amacıyla bulut ve rumî motifleri yerleştirilmiştir. Simetrik kullanılan kompozisyonun boş kalan kısımlarında goncagül motifi kullanılmıştır.

Görsel 24. Çini Tabak, Bursa, 1495-1505, Türk ve İslam Eserleri Müzesi

Kaynak: Atasoy ve Raby, 1989, s. 154

Tabağın merkez ve bordür bölümü "Mavi-Beyaz" renk üslubunda desenleri boyanmıştır (Görsel 25). Tabağın merkezi üç bölüme ayrılarak $\frac{1}{2}$ simetrik dolantı bulutların meydana getirdiği bir kompozisyon oluşturur. Bordür alanı beş bölüme ayrılmış, her bölümde ters simetrik dolantı bulutlar ile bir tasarım yapılmıştır. Bulut motifi kompozisyonda ana motif olarak yer almış ve bulutların orta bağlarında hatayî grubu motiflerinden goncagül ve penç motifleri kullanılmıştır.

Görsel 25. Çini Tabak, Beyrut, 1510-15, Özel Koleksiyon

Kaynak: Atasoy ve Raby, 1989, s. 156

Tabağın merkez daireesine $\frac{1}{2}$ simetrik dolantı bulut ve hatayî grubu motifleriyle bir tasarım yapılmıştır (Görsel 26). Kâsenin tam ortasında bulunan ve bulut motiflerini birbirine bağlayan geometrik bir ortabağ düğümü bulunmakta ve bulut motifi ana motif olarak yer almaktadır. Merkez dairenin etrafındaki beyaz zeminli mihrap formlar üzerine mavi renkli rumî ve hatayî grubundan oluşan $\frac{1}{2}$ simetrik desen yapılmıştır. Kâsenin dış sınırından merkeze doğru yerleştirilen mavi zeminli, mihrap formlu alanlara da yine $\frac{1}{2}$ simetrik hatayî ve rumî grubu desenlerin zemini boyanmış olarak uygulanmıştır.

Görsel 26. Yarım Küre Biçiminde Ayaklı Çini Kâse, Lisbon, 1510, Museu Calouste Gulbenkian

Kaynak: Atasoy ve Raby, 1989, s. 157

Tabağın merkez ve bordür bölümü "Mavi-Beyaz" renk üslubunda desenleri boyanmıştır (Görsel 27). Geometrik formda tasarlanmış tabağın, etrafında 1/6 simetrik şemseler ile bu şemselerin etrafında dairenin sınırlarında ½ simetrik dolantı bulut ve hatayî grubu motifleriyle bir tasarım yapılmıştır. Bordür kısmında ters simetrik dolantı bulut ve hatayî grubu motiflerinden oluşan ulama bir desen bulunmaktadır.

Görsel 27. Çini Tabak, 1520, Museum für Islamische Kunst, Berlin- Dahlem

Kaynak: Atasoy ve Raby, 1989, s. 161

Kalemnden da kullanılan motifler "Mavi-Beyaz" renk üslubunda boyanmış, ½ ters simetrik şeklinde ulama bulut ve hatayî grubu motifleriyle tasarım yapılmıştır (Görsel 28). Bulut tasarımının ana motifi olarak kompozisyon oluşturulmuştur. Her iki tasarımda da ters simetrik dolantı bulutun ortasına penç motifi konulmuştur.

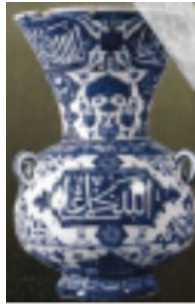
Görsel 28. Çini Kalemnden, 1510, British Museum, Godman Koleksiyonu, Londra

Kaynak: Rogers ve Ward, 1988, s. 207

"Mavi-Beyaz" renk üslubunda desenleri boyanan kandilin ağız kısmına kitabelerin içine hat tezyin edilmiş olup, aralarına geometrik düğüm konulmuş ve düğümlerin uçları rumî ile bitirilmiştir (Görsel 29). Yanlarından hatayî grubu motifleri küçükten büyüğe doğru bir helezon üzerine yerleştirilmiştir. Boyun kısmına düğümlerin üstüne konulmuş daire formlarına hat ile tezyin edilmiş ve aralarına ½ simetrik iri dolantı bulut motifleri yerleştirilmiş ve boş kalan alanı süslemek amacıyla kullanılmıştır. Kompozisyona uygun formda bezemeler yapılmıştır. Göbeğin üst kısmına koyu zemin üzerine beyaz renkte hatayî grubu motifleri ile tasarım yapılmış, ortasına kitabe içerisine hat tezyini görülmektedir. Kitabenin sağ ve soluna geometrik düğüm konulmuş, alt ve üst bölümüne daire formu içine birer penç yerleştirilmiş ve kitabenin yanlarına ½ simetrik rumî motifleri ile tasarım yapılmıştır.

Görsel 29. Çini Cami Kandili, 1512, Çinili Köşk, İstanbul

Kaynak: Atasoy ve Raby, 1989, s. 155

“Mavi-Beyaz” renk üslubunda desenleri boyanan kandilin boyun kısmına kitabeli bir bordür çizilmiş, kitabelerin arasına geometrik $\frac{1}{2}$ simetrik düğüm konulmuş ve düğümlerin ucuna rumî motifi yerleştirilmiştir (Görsel 30). Boynun alt kısmına hatayî grubu motifleri ile serbest bir desen tasarlanmış, göbeğe geçmeden önceki kısımda geometrik iç içe geçmiş dikdörtgenlerden bir zencerek yapılmış, ayak kısmının alt şeridine de aynı zencerekten konulmuştur. Göbek kısmında tepelik rumî formunda bir pafta yerleştirilmiştir. Paftanın boşluk kalan kısımları da yine aynı formda bir tepelik rumî paftası oluşturmaktadır. İçlerine ise dolantı bulut ve hatayî grubu motifleriyle $\frac{1}{2}$ simetrik desen yerleştirilmiş ve bulut motifi süsleme amacıyla desende yer almıştır. Beyaz zeminli tepelik paftaların kol kısmına hatayî grubu motifleri yerleştirilerek bir kompozisyon oluşturulmuş ve göbeğin alt kısmına serbest bir hatayî grubu motifli tasarım yapılmıştır. Ayak kısmına çift şekilde birbirini takip eden rumî motifli zencerek yerleştirilmiştir.

Görsel 30. Çini Cami Kandili, 1512, British Museum, Londra

Kaynak: Carswell, 2006, s. 2

Cami kandilin ağız kısmında, boyun ile göbek kısmını birbirine bağlayan alanda göbek ve ayak arasında kalan kısmında mavi zemin boyaması üzerine hat tezyin edilmiştir (Görsel 31). Boyun ile göbek kısmını bölümlere ayıran simetrik şemseler yapılmış ve zemini yeşile boyanan şemşelerin iç kısmı rumî motifleriyle bezenmiştir. Şemse motiflerinin ayırdığı bölümlere dolantı bulut motifi tek başına bir kompozisyon oluşturarak beyaz zemin üzerinde bazı bölümleri havalı boyama tekniğiyle maviye boyanmıştır.

Görsel 31. Çini Kandil, Osmanlı Dönemi, Londra, 1510 Yılı, British Museum

Kaynak: Tarih Arşivi (2017).

1.4.2. Duvar Panosu

Klasik dönemin form ve renk anlayışını yansıtan pano eserler incelendiğinde, bulut motifinin yüzey üzerindeki yerleşim şekli ve diğer tezyinî unsurlarla kurduğu düzen örnekler üzerinden açıkça görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde; mavi, kırmızı, yeşil ve turkuazdan oluşan zengin bir renk kullanımı ile tezyin edilmiş çini örnekleri, teknik ve üslupsal özellikleri bakımından analiz edilmiştir.

Duvar panosunda hatayi grubu motifleri ile simetrik bir kompozisyon oluşturulmuş ve yaprak motiflerinin içi bulut motifi ile bezenmiştir (Görsel 32). Yaprığın içinde bulunan hurde bulut, yaprak motifinin süsleme unsuru olarak kullanılmıştır. Turkuaza boyanmış hançer yaprağın içindeki bulut motifi havali boyama tekniği ile maviye boyanmıştır. Panoda yaprak motifleriyle birlikte hatai, penç, goncagül, bahar dalı motifleri kullanılmış ve turkuaz, mavi, kırmızı renklerde boyanarak kompozisyona canlılık katmıştır.

Görsel 32. İznik Çini Panosu, Sokullu Mehmet Paşa Camii

Kaynak: Alamy (t.y.).

Simetrik bir kompozisyon oluşturulmuş olan duvar panosunda hatayi grubu motifleri kullanılmıştır (Görsel 33). Yaprak motiflerinin içleri hurde bulut motifi ile süslenmiş ve yeşile boyanmış hançer yaprağın içinde kullanılan bulut motifi havali boyama tekniğiyle maviye boyanmıştır. Kullanılan hatai, penç, goncagül ve bahar dalı motifleri yaprak yeşili, mavi, kırmızı renklerde boyanarak kompozisyona hareketlilik kazandırmıştır.

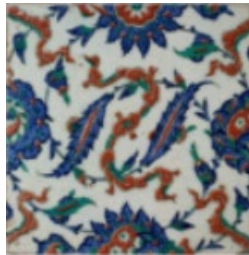
Görsel 33. Duvar Panosu, Sokullu Mehmet Paşa Camii

Kaynak: Getty Images (t.y.).

Çini karo parçasında bulunan ulama desende bulut motifi, hatayi grubu motiflerinden yaprak, goncagül ve hatayi motifi kullanılmıştır (Görsel 34). Bulut motifi dağınık (serbest) bulut olarak kompozisyon içinde boşlukları doldurmak ve desene hareket kazandırmak için kullanılmıştır. Beyaz zemin üzerinde havali boyama tekniğinde kırmızıya boyanmış, sırt ve iç kısımlarının dönüş kıvrımlarındaki alanlar yeşile boyanmıştır. Hatai, yaprak ve goncagül motifleri kesintisiz dönüş yapan helezonlar üzerine yerleştirilmiş ve mavi, yeşil, kırmızı renklerde boyanmıştır.

Görsel 34. Çini Pano, 16. Yüzyıl

Kaynak: Kavra Sanat (2024).

Sonuç

Türk sanatında önemli bir yere sahip olan bulut motifi, hem mitolojik (ejderha), hem de doğa kaynaklı (yağmur bulutları) olmak üzere iki temel unsurdan oluşmaktadır. Menşei Uzak Doğu'ya dayanan bu motif, İslam estetik anlayışıyla harmanlanarak Anadolu coğrafyasına kadar gelmeyi başarmıştır. Bu süreçte Selçuklulardan Osmanlılara, İlhanlılardan Karakoyunlulara kadar geniş bir tarihsel alana sahip olan bu motif, yalnızca bir süsleme unsuru değil; mimariden kitap sanatlarına ve çini sanatına kadar geniş bir alanda kültürel kimliğin ve sanatsal sürekliliğin bir yansımasıdır.

Bu çalışmada, motifin tarihsel süreçte geçirdiği stilizasyonlar tipolojik bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Ejderha bulut, tezyîni, yaprak, hurde, münhanîli, dendanlı, kudele ve madalyon formları; yapısal özellikleri, renk çeşitlilikleri ve kompozisyon içerisindeki kullanım biçimleri açısından detaylandırılmıştır. 19. yüzyıla kadar gelişimini sürdüren bu motif, tasarımlarda durağanlığı kıran ve parçaları birbirine bağlayan hareket kazandıran bir tasarım unsuruna dönüşmüştür.

Araştırma bulgularına göre, çini panolarda ve evani grubunda dolantı, serbest ve hurde bulut varyasyonlarının yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Çini sanatında en yaygın formun "dolantı bulut" olduğu, bu motifin hem ana deseni oluşturmada hem de boşlukları estetik bir biçimde doldurmada kullanıldığı saptanmıştır. Renk açısından İznik çini sanatının karakteristik Mavi-Beyaz üslubu ön plana çıkmaktadır. Beyaz zemin üzerine mavi, kırmızı, yeşil ve turkuaz renklerin kullanımıyla zengin bir tezyinat oluşturulmuştur. Teknik açıdan ise evani formlarda dolantı bulut hâkimken, pano kompozisyonlarında serbest ve hurde bulut formlarının tercih edildiği gözlemlenmiştir.

Kaynaklar

- Akar, A. ve Keskiner, C. (1978). *Türk süsleme sanatlarında desen ve motif*. Tercüman Gazetesi.
- Alparslan, E. (2015). Geleneksel süsleme motiflerinden “bulut motifi” ve el yazması eser ciltlerinde bulunan “bulut şemseler”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 665-674.
- Arseven, C. E. (1927). Türk sanatında tezyîni. *Hayat Mecmuası*. 1(20), 9-14.
- Arseven, C. E. (1950a). Bulut. *Sanat ansiklopedisi içinde* (Cilt 3, s. 300). Milli Eğitim Basımevi.
- Arseven, C. E. (1950b). Çin sanatı. *Sanat ansiklopedisi içinde* (Cilt 3, ss. 399-410). Milli Eğitim Basımevi.
- Balkanal, Z. (2021). Bulut motiflerinin Türk sanatındaki yeri ve çeşitleri. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(89), 4650–4671.
- Birol, İ. A. ve Derman, Ç. (1995). *Türk tezyîni san'atlarında motifler* (2. Baskı). Kubbealtı Yayınları.
- Birol, İ. A. ve Derman, Ç. (2011). *Türk tezyîni san'atlarında motifler* (8. Baskı). Kubbealtı Yayınları.
- Boydak, F. Ş. (2017a). Bulut motifinin köken itibarıyla ejderle bağlantısı üzerine. VIII. Uluslararası Türk Sanatı, *Tarihi ve Folklor Kongresi Bildiri Kitabı içinde*, 283-288.
- Boydak, F. Ş. (2017b). Osmanlı kitap kabı şemselerindeki serbest dolantı bulut motifi örnekleri. *İSTEM*, (29), 125-142.

- Çoruh, E. ve Atalan, D. N. (2023). Art Deco sanat akımı ile “bulut” ve “çintemani” motiflerinin yeni tasarımlarda kullanımı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (32), 125-140.
- Devellioğlu, F. (2003). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Doğanay, A. (1994). *Erken Osmanlı Bursa türbelerinde tezyînâtı* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanay, A. (1999). Bulut motifi ve Osmanlı sanatındaki ilk örnekleri. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 4(6), 225-234.
- Doğanay, A. (2002). *Klasik devir İstanbul hanedan türbelerinde tezyinat* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanay, A. (2003). Klasik devir İstanbul hanedan türbelerinde tezyînât. *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, (14), 165-184.
- Doğanay, A. (2009a). Bulut motifi. A. R. Özcan (Ed.), *Hat ve tezhip sanatı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. 467-477.
- Doğanay, A. (2009b). *Osmanlı tezyinatı: Klasik Devir İstanbul Hanedan Türbeleri 1522-1604*. Klasik Yayınları.
- Doğanay, A. (2012). Tezyinat. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Cilt 41, ss. 79-83). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Ersoy, A. (1998). *Türk tezhip sanatı*. Akbank Kültür Yayınları.
- Geçtan, E. (2019). *Bulut motifinin menşei ve Osmanlı’da ilk örnekleri* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gilboa, A., Karasik, A., Sharon, I. ve Smilansky, U. (2004). Seramiklerin bilgisayar destekli tipolojisi ve sınıflandırılmasına doğru. *Arkeolojik Bilimler Dergisi*, 31(6), 681-694.
- Kahraman, Y. Ş. (2024). Saz yolu üslubunda kullanılan doğaüstü mitolojik motiflerin ikonografik incelemesi. *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (13), 1-30.
- Keskiner, C. (1989). *Türk motifleri*. Türkiye Turing ve Otomobil Yayınları.
- Keskiner, C. (1991). *Türk motifleri*. Türkiye Turing ve Otomobil Yayınları.
- Keskiner, C. (2002). *Türk süsleme sanatlarında stilize çiçekler*: Hatai. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Lane, A. (1957). *Early Islamic pottery: Mesopotamia, Egypt and Persia*. Faber and Faber.
- Mâçiyânî, H. A. (2011). *Âmûzeş-i tarh ve tezhîb*. İntişârât-ı Yassavoli.
- Mahir, B. (1990). II. Beyazıt dönemi nakkaşhanesinin Osmanlı tezhip sanatına katkıları. *Türkiyemiz Kültür ve Sanat Dergisi*, (60), 4-23.
- Ölçer, S. (2018). 15 ve 16. yüzyıl mavi-beyaz seramikleri: Osmanlı, Safevi ve Çin hanedanlığı örneklerinin üslup bağlamında karşılaştırılması. *Sanat Tarihi Dergisi*, 27(1), 265-301.
- Özcan, Y. (1990). *Türk kitap sanatında şemse motifi*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Özcan, Y. (2002). Türk tezhip sanatı. In H. C. Güzel, K. Çiçek ve S. Koca (Ed.), *Türkler içinde* (Cilt 12, ss. 300–307). Yeni Türkiye Yayınları.
- Özkeçeci, İ. ve Özkeçeci, Ş. B. (2015). *Türk sanatında tezhip*. Yazıgen Yayınları.
- Tâkestânî, A. M. (2010). *The art of illumination*. Soroush Press.
- Üçer, M. (1994). *XVI.–XVIII. Yüzyıllarda Türk tezhip sanatında ekol olmuş sanatçıların karşılaştırılması* [Yayımlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi]. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Üstün, A. (1990). *Hilye-i saadet levhalarının geleneksel Türk el sanatları (Tezyin) açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yavuz, Ş. (2008). *Süsleme sanatlarında rumi motifi ve tarihsel gelişimi* [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Görsel Kaynakları

Alamy. (t.y.). *Sokollu Mehmet* [Stok görsel]. <https://www.alamy.com/stock-photo/sokullu-mehmet.html?sortBy=relevant>

Atasoy, N. (2016). *Muhibbi Dîvânı Kara Memi*. Masa Yayınları.

Balkan, Z. (2021). Bulut motiflerinin Türk sanatındaki yeri ve çeşitleri. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(89), 4650–4671.

Carswell, J. (2006). *İznik pottery*. British Museum Press.

Geçtan, E. (2019). Bulut motifinin menşei ve Osmanlı'da ilk örnekleri [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Getty Images. (t.y.). *Sokollu Mehmet Pasha Mosque* [Stok görsel]. <https://www.gettyimages.com/photos/sokollu-mehmet-pasha-mosque?sort=oldest>

Gücek, E. (2024). Ay menzilleri ve astrolojik tılsım yaratma atölyesi. *Emine Gücek Sanat ve Astroloji*. <https://eminegucek.com/2024/02/04/ay-menzilleri-ve-astrolojik-tilsim-yaratma-atolyesi/>

Kavşara Sanat. [@kavsarasanat]. (2024). *İznik çini pano* [Görsel]. X. <https://x.com/kavsarasanat/status/1806298698369863913>

Museum of Fine Arts Boston. (t.y.). *Yaprakları kavrayan ejderha* [Müze objesi]. <https://collections.mfa.org/objects/229380>

Özcelik, B. F. (2020). *Fatih Albümü'nde kullanılan Baba Nakkaş üslubu motiflerin çini sanatına yansıması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Rogers, M. J. ve Ward, R. M. (1988). *Topkapı Sarayı hazineleri: Muhteşem Süleyman çağı*. SMPK.

Tarih Arşivi. [@tariharsivi]. (2017). *İznik çini kandil* [Görsel]. X. <https://x.com/tariharsivi/status/819227345601044480>

The Metropolitan Museum of Art. (t.y.). *Tughra of Sultan Süleyman the Magnificent* [Müze objesi]. <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/449533>